

Dr Cezary Paweł Waldziński
Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży
cwaldzinski@pwsip.edu.pl

Wierzytelność z tytułu nakładów poczynionych przez małżonków na rzecz osoby trzeciej jako składnik majątku wspólnego

The receivables from expenditures made by the spouses for
a property belonging to a third party as the components of the
property of the joint spouses

Abstrakt

W artykule analizie poddano przepisy prawne oraz orzecznictwo Sądu Najwyższego dotyczące jednego ze składników majątku wspólnego małżonków, tj. wierzytelności z tytułu nakładów dokonanych przez małżonków na nieruchomości należącą do osoby trzeciej. Do przeprowadzenia powyższej analizy zastosowano prawną-dogmatyczną metodę badań naukowych, która zakłada badanie obowiązujących aktów normatywnych i jest właściwa do przeprowadzenia analizy przepisów prawnych oraz orzecznictwa. W badaniach podjęto próbę oceny stanowiska Sądu Najwyższego w zakresie dotyczącym sposobu podziału tej wierzytelności (roszczenia pieniężnego z tytułu nakładów) przez sąd rozpoznający sprawę, jeśli żaden z małżonków – w toku postępowania o podział majątku wspólnego – nie wyraża zgody na przyznanie mu tej wierzytelności w całości.

Abstract

The article analyzes the legal provisions and case-law of the Supreme Court regarding one of the components of the property of the joint spouses, i.e. receivables from expenditures made by the spouses for a property belonging to a third party. To carry out the above analysis, the legal-dogmatic method of scientific research was used, which presupposes the study of valid normative acts and is appropriate for the analysis of legal provisions and case-law. The study attempts to assess the position of the Supreme Court in the scope regarding the method of dividing this claim (monetary claim on expenditures) by the court examining the case, if none of the spouses – in the course of division of the common property – not agrees to be granted this claim in its entirety.

Wprowadzenie

Własność jest prawem rzeczowym, dającym najpełniejsze władztwo nad rzeczą¹. Treść prawa własności wyraża art. 140 Kodeksu cywilnego², zgodnie z którym w granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rozporządzać rzeczą. Właścicielowi przysługują zatem dwa podstawowe uprawnienia, tj. uprawnienie do korzystania z rzeczy i do rozporządzania rzeczą. Uprawnienia te tworzą pozytywną stronę własności, zaś wynikający z art. 140 k.c. obowiązek innych osób nieingerowania w sferę uprawnień właściciela – stanowi tzw. stronę negatywną własności³. Zakres wykonywania tych uprawnień wyznaczony jest przez całokształt obowiązującego ustawodawstwa, zasady współżycia

¹ Zob. uchwała SN z 26.06.2014 r., I KZP 8/14, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa” 2014, nr 10, poz. 74; wyrok SA w Szczecinie z 28.01.2016 r., I ACa 1071/15, Legalis; postanowienie TK z 9.12.2009 r., Ts 29/08, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria B” 2009, nr 6, poz. 444, Legalis oraz wyrok NSA z 1.03.2017 r., II FSK 114/15, Legalis, a także W. Szydło [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016, s. 295; J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2003, s. 63.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 2018 poz. 1025 ze zm., t.j.

³ Zob. wyrok SA w Warszawie z 20.06.2017 r., I ACa 577/16, Legalis; wyrok SA w Szczecinie z 10.01.2013 r., I ACa 730/12, Legalis; T.A. Filipiak [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, Warszawa 2012, s. 20 i nast. oraz A. Zbiegań-Turzańska [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Przepisy wprowadzające. Część ogólna. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 926.

społecznego, a także społeczno-gospodarcze przeznaczenie danej własności, co jednoznacznie wynika z treści ww. przepisu.

Współwłasność nie jest odrębnym prawem rzeczowym, lecz rodzajem (formą) własności. Występuje wtedy, gdy prawo własności przysługuje niepodzielnie kilku osobom. Instytucja ta została uregulowana w art. 195 k.c. i nast. Współwłasność charakteryzuje się trzema podstawowymi cechami: jednością przedmiotu, wielością podmiotów oraz niepodzielnością wspólnego prawa. Znamienne dla tej instytucji jest to, że współwłasność w czasie jej trwania nie ulega podziałowi na odrębne, rozłączne uprawnienia współwłaścicieli. Żaden ze współwłaścicieli nie ma więc wyłącznego prawa do fizycznie wydzielonej części rzeczy, a każdemu z nich przysługuje jednakowe prawo do całej rzeczy, ograniczone jedynie takim samym prawem pozostałych współwłaścicieli⁴.

Zgodnie z art. 196 § 1 k.c. istnieją dwa rodzaje współwłasności, tj. współwłasność w częściach ułamkowych i współwłasność łączna. Nie jest więc to instytucja jednolita. Współwłasność ułamkowa jest samoistnym stosunkiem prawnym niezwiązanym ze stosunkiem prawnym innego rodzaju, zaś współwłasność łączna opiera się zawsze na określonym stosunku osobistym, względem którego pełni rolę służebną. Współwłasność łączną regulują przepisy dotyczące stosunków, z którymi jest związana i trwa tak długo jak długo istnieje stosunek podstawowy⁵.

Klasycznym przykładem współwłasności łącznej – powstającej z mocy prawa – jest współwłasność majątkowa małżeńska. Zgodnie z art. 31 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁶ z chwilą zawarcia małżeństwa powstaje między małżonkami z mocy ustawy wspólność majątkowa (wspólność ustawowa) obejmująca przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania przez oboje małżonków lub przez jednego z nich. Istotą wspólności majątkowej małżeńskiej jest to, że każdy z małżonków jest współwłaścicielem poszczególnych składników majątku wspólnego na zasadach współwłasności łącznej (bezudziałowej). W czasie trwania wspólności ustawowej żaden z małżonków nie może żądać podziału majątku wspólnego, jak również nie może rozporządzać lub zobowiązywać się do rozporządzania udziałem, który w razie ustania wspólności przypadnie mu w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku (art. 35 k.r.o.).

Wspólność majątkowa małżeńska ustaje w wyniku różnych zdarzeń prawnych, w szczególności w momencie uprawnocnienia się wyroku rozwiązującego

⁴ Zob. *Prawo rzeczowe. System prawa prywatnego*, Tom 3, red. E. Gniewek, Warszawa 2013, s. 658 oraz postanowienie TK z 20.11.2013 r., Ts 188/12, Legalis.

⁵ Zob. T.A. Filipiak, J. Mojak, E. Niezbecka, *Zarys prawa cywilnego*, Lublin 2012, s. 163; wyrok WSA w Kielcach z 27.09.2012 r., I SA/Ke 448/12, Legalis.

⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2017 poz. 682 ze zm., t.j.

małżeństwo przez rozwód lub orzeczenia o separacji. Z ww. datą majątek objęty wspólnością małżeńską majątkową przestaje być majątkiem wspólnym i staje się majątkiem, do którego stosuje się odpowiednio przepisy o wspólności majątku spadkowego i o dziale spadku (art. 46 k.r.o.). Oboje małżonkowie mają równe udziały w tym majątku, o czym stanowi art. 43 § 1 k.r.o.

Podział majątku wspólnego – podstawowe zagadnienia

Sprawy o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami rozpoznawane są w postępowaniu nieprocesowym (art. 566–567 k.p.c.). Zasadniczym przedmiotem tego postępowania jest żądanie podziału majątku wspólnego, które jest obowiązkowym i głównym przedmiotem każdego postępowania o podział majątku wspólnego. Obok żądania głównego byli małżonkowie mogą zgłaszać żądania i roszczenia dodatkowe (uboczne, akcesoryjne), powiązane z przeprowadzanym podziałem. Postępowanie o podział majątku wspólnego nie ogranicza się bowiem tylko do podziału rzeczy i praw majątkowych, ale obejmuje również szeroki kompleks stosunków zachodzących między małżonkami, związanych ze wspólnością majątkową małżeńską i stanem utworzonym w następstwie jej zniesienia. Do żądań pozostających w związku z dokonywanym podziałem majątku wspólnego należą⁷:

- a) żądanie ustalenia nieważności umowy majątkowej małżeńskiej (art. 567 § 3 w zw. z art. 688 w zw. z art. 618 § 1 k.p.c.),
- b) żądanie ustalenia nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym (art. 567 § 1 k.p.c. i art. 43 k.r.o.),
- c) spory o istnienie uprawnienia do żądania podziału majątku wspólnego (art. 567 § 3 k.p.c. w zw. z art. 685 k.p.c.),
- d) spory o to, czy pewne przedmioty wchodzą w skład majątku wspólnego (art. 567 § 3 w zw. z art. 685 k.p.c.),
- e) roszczenia z tytułu zwrotu wydatków, nakładów i zaspokojonych długów poczynionych z majątku wspólnego na rzecz majątku osobistego lub odwrotnie w okresie obowiązywania wspólności ustawowej (art. 45 § 1 i 3 k.r.o.),
- f) roszczenia między małżonkami z tytułu posiadania poszczególnych składników majątku wspólnego w okresie od ustania wspólności ustawowej do podziału majątku wspólnego (art. 567 § 3 w zw. z art. 686 k.p.c.),
- g) roszczenia między małżonkami z tytułu pobranych pożytków i innych przychodów ze składników majątku wspólnego na rzecz majątku osobistego lub

⁷ A. Stempniak, *Autonomia i integracja postępowań działowych w prawie polskim*, Warszawa 2017, s. 238.

- odwrotnie, w okresie od ustania wspólności ustawowej do podziału majątku wspólnego (art. 567 § 3 w zw. z art. 686 k.p.c.),
- h) roszczenia między małżonkami z tytułu spłaconych długów z majątku wspólnego na rzecz majątku osobistego lub odwrotnie, w okresie od ustania wspólności ustawowej do podziału majątku wspólnego (art. 567 § 3 w zw. z art. 686 k.p.c.),
 - i) żądanie stwierdzenia bezskuteczności rozporządzenia przez małżonka udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego (art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o.).

Postępowanie nieprocesowe cechuje znacznie silniejszy wpływ interesu publicznego, wyrażający się w rozszerzonym zakresie działań podejmowanych z urzędu. Stąd też w postępowaniu o podział majątku wspólnego sąd z urzędu, jakkolwiek bazując zasadniczo na dowodach powołanych przez uczestników, ustala skład i wartość majątku wspólnego (art. 567 § 3 w zw. z art. 684 k.p.c.), a także dokonuje jego podziału, w tym określa obowiązek uiszczenia stosownych spłat lub dopłat⁸.

W sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami skład majątku wspólnego ustala się według chwili ustania wspólności majątkowej, a jego wartość według stanu tego majątku oraz cen w chwili dokonywania podziału. Przedmiotem rozstrzygnięcia w sprawie o podział majątku wspólnego powinien być majątek, który, co do zasady, istnieje zarówno w chwili ustania wspólności ustawowej, jak i w chwili dokonywania podziału. Ewentualne wyzbycie się lub zniszczenie majątku wspólnego przez jednego z małżonków, w okresie między ustaniem wspólności a chwilą orzekania o podziale, może natomiast powodować różne implikacje dla postępowania działowego w zależności od tego, czy było ono przez tego małżonka zawinione. Jeśli przed podziałem majątku wspólnego jedno z małżonków doprowadzi do rozmyślnego zniszczenia lub wyzbycia się określonych składników majątku wspólnego ze szkodą dla rodziny, to przy ustaleniu masy podziału wartość uszczuplonego majątku powinna mieć wpływ na rozliczenie pieniężne między podmiotami tego majątku albo na ustalenie nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym⁹.

Powszechnie przyjmuje się, że przedmiotem podziału majątku wspólnego małżonków objęte są jedynie aktywa, a nie jego pasywa. Długów zaciągniętych przez oboje małżonków nie można rozliczać przy podziale majątku wspólnego, gdyż pomimo takiego podziału dług nadal się utrzymuje, a małżonkowie, którzy

⁸ Postanowienie SN z 18.01.2017 r., V CSK 205/16, Legalis.

⁹ Zob. uchwałę SN z 23.02.2018 r., III CZP 103/17, Legalis, a także postanowienie SN z 3.02.2016 r. V CSK 299/15, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2016, nr 12, poz. 146 oraz powołane tam orzecznictwo.

zaciągnęli dług nadal pozostają zobowiązani wobec wierzyciela. Przyjmuje się jednak w judykaturze, że stosując odpowiednio art. 686 k.p.c. do postępowania o podział majątku wspólnego, sąd rozstrzyga w tym postępowaniu – i to ze skutkami wynikającymi z dyspozycji art. 618 § 3 k.p.c. w związku z art. 688 i art. 567 § 3 k.p.c. – tylko o takich długach związanych z majątkiem wspólnym i ciążących w czasie trwania wspólności na obojgu małżonkach jako podmiotach wspólności majątkowej małżeńskiej, które zostały spłacone przez jednego z małżonków z własnych środków po ustaniu wspólności majątkowej, a przed dokonaniem podziału majątku wspólnego. W rezultacie w postępowaniu o podział majątku wspólnego sąd nie zajmuje się długami (poza spłaconymi) związanymi z majątkiem wspólnym¹⁰.

W postępowaniu o podział majątku wspólnego sąd nie może wbrew woli uczestnika przyznać mu określonego składnika majątkowego i zasądzić od niego na rzecz innego uczestnika spłatę lub dopłatę. Motywy braku zgody uczestników postępowania na taki sposób wyjścia ze współwłasności, jak również względy na zasady współżycia społecznego czy interesy majątkowe lub życiowe uczestników nie mają tu znaczenia. Jeżeli przy zniesieniu współwłasności żaden ze współwłaścicieli nie wyraża zgody na przyznanie mu określonej rzeczy, sąd zarządza jej podział cywilny, czyli sprzedaż licytacyjną¹¹. W postanowieniu z dnia 8 sierpnia 2003 roku Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, że występujący w art. 212 § 2 k.c. zwrot „rzecz, która nie daje się podzielić” odnosi się nie tylko do takiej rzeczy, która fizycznie (w naturze) nie daje się podzielić, ale także do rzeczy, której podział i przydzielenie jej części na własność poszczególnym współwłaścicielom jest niemożliwe ze względu na okoliczności konkretnej sprawy (np. z uwagi na stosunki osobiste lub rodzinne łączące współwłaścicieli, ich zasobność). Jednakowo ocenić należy sytuację, gdy żaden ze współwłaścicieli nie wyraża zgody na przyznanie mu rzeczy, w takiej bowiem sytuacji sąd zarządza jej sprzedaż¹².

Właściciel rzeczy (ruchomości, nieruchomości), na którą zostały poczynione nakłady przez małżonków z ich majątku wspólnego, nie jest osobą zainteresowaną w rozumieniu art. 510 § 2 k.p.c. i nie może być uczestnikiem postępowania o podział majątku wspólnego. Dłużnik wierzytelności jest bowiem osobą obcą względem postępowania o podział majątku wspólnego. Postępowanie to dotyczy wyłącznie stosunków pomiędzy małżonkami¹³.

¹⁰ Zob. postanowienia SN: z 4.03.2015 r., IV CSK 400/14, Legalis; z 5.12.1978 r., III CRN 194/78, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 1979, nr 11, poz. 207, Legalis; z 16.09.2004 r., IV CK 703/03, Legalis; z 9.09.1976 r., III CRN 83/76, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1977, nr 9, poz. 157 oraz wyrok SN z 16.01.2014 r., IV CSK 203/13, Legalis.

¹¹ Postanowienie SN z 7.08.2014 r. II CSK 516/13, Legalis.

¹² Postanowienie SN z 8.08.2003 r. V CK 174/02, Legalis.

¹³ Uchwała SN z 19.12.1973 r., III CZP 65/73, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1974, nr 10, poz. 164.

Wierzytelności z tytułu nakładów poczynionych przez małżonków na cudzą rzecz

Roszczenie o zwrot nakładów dokonanych przez małżonków z majątku wspólnego w czasie trwania wspólności ustawowej na nieruchomość stanowiącą własność osoby trzeciej wchodzi w skład majątku wspólnego i jako prawo podmiotowe (wierzytelność) podlega podziałowi na równi z innymi składnikami majątku wspólnego¹⁴. Zagadnieniem tym zajmował się Sąd Najwyższy w kilku orzeczeniach. W uzasadnieniu uchwały z dnia 3 kwietnia 1970 r. Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, że wierzytelność z tytułu nakładów dokonanych przez małżonków na rzecz należącą do osoby trzeciej jest objęta, jako składnik majątku wspólnego, postępowaniem o podział tego majątku¹⁵. Sąd ustalając, że taka wierzytelność (roszczenie pieniężne z tytułu nakładów) wchodzi do majątku wspólnego może:

- a) stosownie do wielkości udziału, przyznać każdemu z byłych małżonków ułamkową część tej wierzytelności bez oznaczania jej wysokości,
- b) ustalić wartość tej wierzytelności i przyznać ją na wyłączność jednemu z uczestników tego postępowania z obowiązkiem spłaty pozostałego uczestnika.

Przyjęcie drugiego z wyżej wskazanych rozwiązań – zgodnie z orzecznictwem SN – powinno nastąpić wówczas, gdy jeden z małżonków wyraża zgodę na przyznanie mu tej wierzytelności w całości. Jeśli zaś żaden z małżonków nie wyraża zgody na przyznanie mu tej wierzytelności w całości, sąd powinien przyznać każdemu z nich ułamkową część tej wierzytelności bez oznaczania jej wysokości¹⁶. W ten sposób unika się nieprawidłowego rozliczenia w sytuacji, gdyby w sporze z dłużnikiem (właścicielem nieruchomości, na którą zostały poczynione nakłady) doszło do ustalenia innej wartości wierzytelności, a nawet wykluczenia jej istnienia¹⁷. Przy rozstrzygnięciu polegającym na przyznaniu każdemu z małżonków połowy wierzytelności nie zachodzi potrzeba ustalenia wysokości wierzytelności. Ustalanie wysokości wierzytelności nie jest w takiej sytuacji potrzebne ani do rozstrzygnięcia sprawy o podział, ani do rozliczeń

¹⁴ Chyba że zachodziłaby podstawa do ich wyłączenie z podziału – art. 1038 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o. Z ważnych powodów podział majątku wspólnego może być ograniczony do jego części.

¹⁵ Uchwała SN z 3.04.1970 r., III CZP 18/70, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1971, nr 2, poz. 18.

¹⁶ Zob. uchwała SN z 19.12.1973 r., III CZP 65/73, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1974, nr 10, poz. 164 oraz postanowienie SN z 9.05.2003 r., V CKN 363/01, Legalis.

¹⁷ Postanowienie Sądu Okręgowego w Poznaniu z 4.04.2017 r., II Ca 1331/16, <http://orzeczenia.poznan.so.gov.pl>.

pomiędzy małżonkami¹⁸. Wartość tego rodzaju wierzytelności zostanie ustalona w odrębnym postępowaniu sądowym, jeśli oczywiście wierzyciel zdecyduje się na wytoczenie powództwa o zapłatę przeciwko osobie trzeciej (właścicielowi rzeczy).

Pominięcie w postępowaniu o podziale majątku wspólnego wierzytelności z tytułu nakładów poczynionych z majątku wspólnego – w czasie trwania wspólności majątkowej – na nieruchomości stanowiącą własność osoby trzeciej nie pozbawia jednak żadnego z byłych małżonków możliwości dochodzenia połowy tej wierzytelności w późniejszym terminie od osoby trzeciej. Orzeczenie o podziale majątku wspólnego nie może rozstrzygać stosunku spornego między małżonkami i osobami trzecimi, a osoba trzecia, niebędąca uczestnikiem tego postępowania, nie może powoływać się na prekluzję wynikającą z art. 618 § 3 k.p.c.¹⁹. Nie ma także przeszkód, aby jeden z byłych małżonków wytoczył powództwo o zapłatę tych nakładów w części odpowiadającej jego udziałowi w majątku wspólnym jeszcze przed dokonaniem podziału majątku wspólnego. Po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej każdy ze współmałżonków może samodzielnie dochodzić przypadającej mu części wierzytelności, jeżeli świadczenie dłużnika ma charakter podzielny²⁰. Wierzytelność z tytułu zwrotu nakładów ma charakter pieniężny, a zatem świadczenie z tego tytułu jest podzielne i każdy z byłych małżonków ma legitymację do dochodzenia od osoby trzeciej wierzytelności z tytułu nakładów w części odpowiadającej jego udziałowi w majątku wspólnym, do którego to majątku wspólnego wierzytelność ta wchodziła. Wskazać także należy – co istotne, że konieczność uprzedniego prowadzenia postępowania o podział majątku wspólnego prowadziłaby niejednokrotnie do przedawnienia roszczeń i niemożności ich dochodzenia w przyszłości²¹.

Rozliczenie nakładów poczynionych przez posiadacza zależnego na cudzą nieruchomość powinno się odbywać przede wszystkim zgodnie z regułami tego stosunku prawnego, który był podstawą objęcia rzeczy w posiadanie zależne. W takim wypadku decyduje treść umowy – wyraźna lub dająca się ustalić w drodze wykładni z uwzględnieniem całokształtu okoliczności towarzyszących zawarciu

¹⁸ Postanowienie SN z 23.03.2011 r., V CZ 121/10, Legalis i uchwała SN z 19.12.1973 r., III CZP 65/73, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1974, nr 10, poz. 164.

¹⁹ Uchwała SN z 13.02.1987 r., III CZP 3/87, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1988, nr 2–3, poz. 34.

²⁰ Zob. wyroki SN: z 27.11.2007 r. IV CSK 258/07; z 5.10.2000 r., V CKN898/00 i uchwałę SN z 30.05.1975 r., III CZP 27/75, Legalis, a także postanowienie SN z 9.09.1999 r., II CKN 460/98, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2000, nr 3, poz. 55.

²¹ Wyrok SA we Wrocławiu z 4.11.2015 r., I ACa 1177/15, Legalis.

umowy. W szczególności przy umowie najmu podstawę prawną rozliczenia właściciela z nakładów poczynionych przez najemcę stanowi art. 676 k.c., a przy użyczeniu stosuje się zasady rozliczenia obowiązujące przy prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia, stosownie do art. 713 k.c. w zw. z art. 753 § 2 k.c. Natomiast rozliczenie nakładów powinno nastąpić na podstawie art. 226–227 k.c., wówczas gdy pomiędzy posiadaczem zależnym a właścicielem nie istniał stosunek umowy, albo gdy postanowienia umowne oraz przepisy prawne regulujące ten stosunek nie zawierają regulacji dotyczącej rozliczenia tych nakładów²². Zgodnie bowiem z treścią art. 230 k.c. przepisy dotyczące roszczeń samoistnego posiadacza o zwrot nakładów na rzecz, stosuje się odpowiednio do stosunku między właścicielem rzeczy a posiadaczem zależnym, o ile z przepisów regulujących ten stosunek nie wynika nic innego.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego odnotować ponadto należy pogląd, zgodnie z którym jeżeli posiadanie nieruchomości opiera się na umowie, której właściciel nieodpłatnie oddaje innej osobie swoją nieruchomość w posiadanie, godząc się na to, ażeby osoba ta zarządzała nieruchomością i korzystała z niej jak z własnej, przy czym zrzeka się wynagrodzenia za korzystanie, przepisy art. 225 i 226 k.c. nie mają zastosowania. Jeżeli motywem zawarcia takiej umowy był bliski stosunek rodzinny między właścicielem i posiadaczem, to w wypadku gdy nieruchomość ulega zwrotowi na rzecz właściciela, właściciel nie ma prawa żądania wynagrodzenia za korzystanie z nieruchomości przez czas trwania posiadania, a posiadacz może żądać zwrotu nakładów w granicach bezpodstawnego wzbogacenia (art. 405 i nast. k.c.) w chwili wydania nieruchomości, chyba że umowa stanowi inaczej²³. Rozliczenie nakładów odbywa się zatem na podstawie art. 408 k.c., co oznacza, że zobowiązany do zwrotu korzyści może żądać zwrotu nakładów koniecznych o tyle, o ile nie znalazły pokrycia w użytku, który z nich osiągnął, a zwrotu innych nakładów może żądać o tyle, o ile zwiększają wartość korzyści w chwili jej wydania. Kto, czyniąc nakłady, wiedział, że korzyść mu się nie należy, ten może żądać zwrotu nakładów tylko o tyle, o ile zwiększają wartość korzyści w chwili jej wydania.

Roszczenie najemcy o zwrot nakładów na rzecz wynajmowaną przedawnia się z upływem roku od dnia zwrotu rzeczy wynajmującemu (art. 677 k.c.), tak samo jak roszczenie biorącego rzecz w użyczenie (art. 719 k.c.). Jednakowy termin przedawnienia jest przewidziany przy instytucji tzw. roszczeń uzupełniających (art. 229 k.c.). W przypadku zaś zastosowania instytucji bezpodstawnego

²² Zob. wyrok SN z 1.03.2017 r. IV CSK 287/16, Legalis; postanowienie SN z 22.06.2016 r. III CZP 12/16, Legalis, a także wyrok SA w Warszawie z 18.10.2012 r., I ACa 385/12, Legalis.

²³ Wyrok SN z 30.06.1972 r., III CRN 91/72, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1972, nr 12, poz. 229.

wzbogacenia, termin przedawnienia roszczenia o zwrot nakładów na rzecz osoby trzeciej wynosi 10 lat.

Pojęcie „zwrot rzeczy” nie ma definicji normatywnej. Zwrotem rzeczy (nieruchomości, ruchomości) jest przede wszystkim jej wydanie właścicielowi, a więc faktyczne przekazanie władztwa nad tą rzeczą właścicielowi. Ponadto w orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że zwrot ten należy wiązać nie tylko ze świadomym przekazaniem rzeczy przez dotychczasowego posiadacza jej właścicielowi, lecz z każdą sytuacją, w której właściciel uzyskał możliwość bezpośredniego władztwa nad rzeczą, a dotychczasowy posiadacz to władztwo utracił. Zwrot rzeczy oznacza zatem odzyskanie faktycznego władztwa nad rzeczą przez właściciela, bez względu na okoliczności, w jakich do tego doszło i przy zastrzeżeniu, że o przywróceniu mu posiadania świadczy nie tylko rzeczywiste korzystanie z rzeczy, lecz sama możliwość takiego korzystania²⁴.

Podsumowanie

Przytoczone wyżej stanowisko Sądu Najwyższego w zakresie dot. podziału wierzytelności z tytułu nakładów dokonanych przez małżonków na nieruchomość należącą do osoby trzeciej, jeśli żaden z nich – w toku postępowania o podział majątku wspólnego – nie wyraża zgody na przyznanie mu tej wierzytelności w całości, jest nazbyt rygorystyczne. Jest ono dość często krzywdzące i to nie dla obojga byłych małżonków, ale tylko dla jednego z nich, tj. tego, który po ustaniu wspólności (a niejednokrotnie znacznie wcześniej) nie korzysta z nieruchomości, na którą były czynione nakłady. Wskazane wyżej stanowisko powinno mieć zastosowanie tylko do niektórych sytuacji faktycznych, w szczególności, wówczas gdy: po pierwsze – byli małżonkowie zgodnie wnoszą o takie rozstrzygnięcie, po drugie – nakłady były czynione na rzecz (nieruchomość) osoby niespokrewnionej z żadnym z nich i istnieje spór co do samej zasady wierzytelności lub jej wysokości (zarówno pomiędzy małżonkami, jak i osobą trzecią) oraz po trzecie – nastąpiło przedawnienie roszczenia o zwrot nakładów. W pozostałych zaś sytuacjach sąd powinien dążyć do przyznania jednemu z byłych małżonków tej wierzytelności w całości, choć oczywiście ostateczne rozstrzygnięcie w tej kwestii zależy od oceny konkretnych okoliczności ustalonych w danej sprawie.

Nie ulega wątpliwości, że w trakcie trwania małżeństwa małżonkowie – co do zasady – dokonują nakładów z majątku wspólnego na cudzą rzecz, wówczas gdy są w jej posiadaniu lub we współposiadaniu z właścicielem tej rzeczy.

²⁴ Zob. wyrok SN z 18.09.2015 r., I CSK 752/14, Legalis oraz wyrok SA w Poznaniu z 14.07.2016 r., I ACa 990/15, Legalis.

Dotyczy to w szczególności nieruchomości²⁵, które udostępniane są w całości lub w części²⁶ małżonkom przez rodziców jednego z nich, w celu wspólnego zamieszkania. Stosunki te zazwyczaj odpowiadają umowie użyczenia. W czasie trwania takiego stosunku małżonkowie zazwyczaj w uzgodnieniu z właścicielem tej nieruchomości przeprowadzają szereg prac remontowych i modernizacyjnych podnoszących standard mieszkania. Niejednokrotnie wierzytelność przysługująca byłym małżonkom z tytułu poczynionych nakładów na ww. nieruchomość jest głównym (istotnym) składnikiem ich majątku wspólnego. W zaistniałej więc sytuacji, pomimo że żaden z małżonków nie wyraża zgody na przyznanie mu tej wierzytelności w całości, sąd powinien – co do zasady – dążyć do ustalenia wartości tej wierzytelności (roszczenia pieniężnego z tytułu nakładów) i przyznania jej w całości jednemu z małżonków, biorąc pod uwagę całokształt okoliczności ujawnionych w toku rozprawy, w szczególności takich, jak:

1. Kto z byłych małżonków był głównym inicjatorem poczynionych nakładów na rzecz osoby trzeciej.
2. Kto jest właścicielem rzeczy, na którą zostały poczynione nakłady, tj. czy osoba spokrewniona z jednym z byłych małżonków (np. rodzice, rodzeństwo), czy też osoba zupełnie obca dla nich.
3. Stosunki aktualnie panujące pomiędzy byłymi małżonkami a właścicielem przedmiotowej rzeczy.
4. Kto z byłych małżonków po ustaniu wspólności jest w posiadaniu (ew. współposiadaniu z jej właścicielem) rzeczy, na którą były czynione nakłady, a jeśli tak – czy po prawomocnym zakończeniu sprawy nadal będzie w posiadaniu (współposiadaniu) tej rzeczy.
5. Wartość poczynionych nakładów do wartości pozostałego majątku wspólnego małżonków.
6. Czy nastąpiło przedawnienie wierzytelności z tytułu nakładów dokonanych przez małżonków na rzecz cudzą. Bieg przedawnienia roszczenia – w zależności od ustalonego stanu faktycznego – może nie zacząć się dla jednego z byłych małżonków, zaś w stosunku do drugiego już upłynąć.

²⁵ Nieruchomość zabudowana domem jednorodzinnym, ew. lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną od gruntu nieruchomość.

²⁶ Niektóre pokoje do wyłącznego użytku, inne pomieszczenia do współkorzystania z właścicielem.

Bibliografia

Akty normatywne

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2017 r. poz. 682, t.j. ze zm.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2018 r. poz. 1025, t.j. ze zm.

Wykaz orzeczeń

Uchwała SN z 3.04.1970 r., III CZP 18/70, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1971, nr 2, poz. 18.

Wyrok SN z 30.06.1972 r., III CRN 91/72, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1972, nr 12, poz. 229.

Uchwała SN z 19.12.1973 r., III CZP 65/73, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1974, nr 10, poz. 164.

Uchwała SN z 30.05.1975 r., III CZP 27/75, Legalis.

Postanowienie SN z 9.09.1976 r., III CRN 83/76, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1977, nr 9, poz. 157.

Postanowienie SN z 5.12.1978 r., III CRN 194/78, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1979, nr 11, poz. 207.

Uchwała SN z 13.02.1987 r., III CZP 3/87, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1988, nr 2–3, poz. 34.

Postanowienie SN z 9.09.1999 r., II CKN 460/98, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2000, nr 3, poz. 55.

Wyrok SN z 5.10.2000 r., V CKN 898/00, Legalis.

Postanowienie SN z 9.05.2003 r., V CKN 363/01, Legalis.

Postanowienie SN z 8.08.2003 r., V CK 174/02, Legalis.

Postanowienie SN z 16.09.2004 r., IV CK 703/03, Legalis.

Wyrok SN z 27.11.2007 r. IV CSK 258/07, Legalis.

Postanowienie TK z 9.12.2009 r., Ts 29/08, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria B” 2009, nr 6, poz. 444.

Postanowienie SN z 23.03.2011 r., V CZ 121/10, Legalis.

Wyrok WSA w Kielcach z 27.09.2012 r., I SA/Ke 448/12, Legalis.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 18.10.2012 r., I ACa 385/12, Legalis.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 10.01.2013 r., I ACa 730/12, Legalis.
Postanowienie TK z 20.11.2013 r., Ts 188/12, Legalis.
Wyrok SN z 16.01.2014 r., IV CSK 203/13, Legalis.
Uchwała SN z 26.06.2014 r., I KZP 8/14, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa” 2014, nr 10, poz. 74.
Postanowienie SN z 7.08.2014 r., II CSK 516/13, Legalis.
Postanowienie SN z 4.03.2015 r., IV CSK 400/14, Legalis.
Wyrok SN z 18.09.2015 r., I CSK 752/14, Legalis.
Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 4.11.2015 r., I ACa 1177/15, Legalis.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 28.01.2016 r., I ACa 1071/15, Legalis.
Postanowienie SN z 3.02.2016 r. V CSK 299/15, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2016, nr 12, poz. 146.
Postanowienie SN z 22.06.2016 r. III CZP 12/16, Legalis.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 14.07.2016 r., I ACa 990/15, Legalis.
Postanowienie SN z 18.01.2017 r., V CSK 205/16, Legalis.
Wyrok NSA z 1.03.2017 r., II FSK 114/15, Legalis.
Wyrok SN z 1.03.2017 r. IV CSK 287/16, Legalis.
Postanowienie Sądu Okręgowego w Poznaniu z 4.04.2017 r., II Ca 1331/16, <http://orzeczenia.poznan.so.gov.pl/>.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 20.06.2017 r., I ACa 577/16, Legalis.
Uchwała SN z 23.02.2018 r., III CZP 103/17, Legalis.

Literatura

Filipiak T.A., Mojak J., Niezbecka E., *Zarys prawa cywilnego*, Lublin 2012.
Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2003.
Kodeks cywilny. Komentarz, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016.
Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Przepisy wprowadzające. Część ogólna. Własność i inne prawa rzeczowe, red. K. Osajda, Warszawa 2013.
Kodeks cywilny. Tom II. Własność i inne prawa rzeczowe, red. A. Kidyba, Warszawa 2012.
Prawo rzeczowe. System prawa prywatnego, Tom 3, red. E. Gniewek, Warszawa 2013.
Stempniak A., *Autonomia i integracja postępowań działowych w prawie polskim*, Warszawa 2017.

STRESZCZENIE

W niniejszym opracowaniu zostało omówione prawo podmiotowe w postaci wierzytelności z tytułu nakładów dokonanych przez małżonków na rzecz należąca do osoby trzeciej. Wierzytelność ta wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków i jest objęta postępowaniem o podział majątku wspólnego, toczącym się po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej. W artykule przedstawiono stanowisko Sądu Najwyższego w zakresie dotyczącym sposobu podziału tej wierzytelności (roszczenia pieniężnego z tytułu nakładów) przez sąd rozpoznający sprawę, jeśli żaden z małżonków – w toku postępowania o podział majątku wspólnego – nie wyraża zgody na przyznanie mu tej wierzytelności w całości.

Słowa kluczowe: wierzytelność, podział majątku wspólnego, nakłady, współwłasność

SUMMARY

This study discusses the subjective right in the form of claim due to expenditures made by the spouses for the benefit of a third party. This claim is the part of the common property of the spouses and is subjected to proceedings for the division of the common property, which continues after the cessation of the marital property. The article presents the position of the Supreme Court in the scope regarding the method of dividing this claim (monetary claim on expenditures) by the court examining the case, if none of the spouses – in the course of division of the common property – agrees to be granted this claim in its entirety.

Keywords: claim, division of common property, outlays, co-ownership